

1965-1971 YILLARI ARASINDA İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKASI

Yazarlar

FERHAT İLGEN^{1*}

Mensubiyet

¹ Tarih Doktora Programı, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, 34755, Türkiye

*Yazışma yapılacak kişi:

ferhatilgenn@gmail.com

Preprint

Özet

Kıbrıs, verimli iklimi ve coğrafi konumu nedeniyle M.Ö. 10 bin yılına kadar geriye giden bir tarihe sahip olup bu stratejik değerini ilerleyen yıllarda artırarak sürdürmüştür. Tarihsel süreç içerisinde özellikle bölgede hakimiyetini pekiştirmek ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak isteyen devletler, sahip olduğu stratejik konumu itibarıyla Kıbrıs'ı daima kontrol altında tutmak istemiştir. Bir taraftan Kıbrıs, devletlerin egemenlik mücadelesi verdiği bir bölge olurken diğer taraftan araştırmacılar içinde önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu çalışmalarda, siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel konular başta olmak üzere birçok farklı açıdan Kıbrıs meselesi tartışılmıştır. Bu çalışmada ise Kıbrıs'ın siyasi süreci ele alınmış ve şu sorulara yanıt aranmıştır; Kıbrıs meselesinin Türk dış politikasına etkileri nelerdir? Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in dış politika anlayışının Kıbrıs politikasına etkileri nelerdir? 1965-1971 yıllarında yaşanan gelişmeler Kıbrıs'ın geleceğini nasıl etkilemiştir? Çalışmanın tarihsel arka planı, 1965-1971 yıllarında Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin doğru analiz edilebilmesi ve dönemler arasında tutarlı karşılaştırmaların yapılabilmesi maksadıyla Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetmesinden itibaren başlatılmıştır. Çalışmada, Kıbrıs'ın Osmanlı idaresine geçmesinin ardından yaşanan gelişmeler kronolojik sıra takip edilerek incelenmiş ve 1971 yılına kadar getirilmiştir. Çalışmadan çıkarılan en önemli sonuçlardan biri, Adalet Partisi'nin ve Çağlayangil'in dış politikada uyguladıkları denge siyasetinin Kıbrıs meselesinde yarattığı etkiler olmuştur. Demirel hükümeti yumuşama döneminin sağladığı siyasal zemini kullanarak Kıbrıs politikasında daha esnek bir tutum izlemiş ve izlediği bu esnek politika sayesinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere paralel bir siyaset geliştirmiştir. 1967 olaylarının ardından Türk ordusundaki eksikliklerin giderilmesi için hazırlıklara başlanması ve Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin ilan edilmesi Demirel hükümeti siyasetinin birer yansıması olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu çalışmada, Kıbrıs meselesinin Osmanlı döneminden itibaren Türk dış politikasına etkisi bir bütün olarak değerlendirilirken KKTC'nin kuruluş sürecinde bir dönüm noktasını temsil eden 1965-1971 yıllarında Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin sonuçlarını ortaya koyarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi; Enosis; İhsan Sabri Çağlayangil; Kıbrıs; Süleyman Demirel; Türk dış politikası.

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs, bulunduğu stratejik konum nedeniyle devletlerin üzerinde hakimiyet kurmak istediği bir ada olmuştur. Kıbrıs sahip olduğu bu stratejik önem nedeniyle Hititlerden, Mısırlılara, Araplardan, Avrupalı milletlere kadar birçok farklı kültüre ve siyasi anlayışa ev sahipliği yapmıştır (İlgen, 2019). *1571-1950 yıllarına bakıldığında*, Osmanlı Devleti 1571 yılında Kıbrıs'a geldiğinde topraklar sahipliği Kıbrıslı Rumların elinden çoktan çıkmış önce Fransızlar ardından Venedikliler toprakları kontrol etmiştir. Hatta Venediklilerin kiraladıkları paralı Rum askerler dahi savaşı terk etmiştir. İnalçık'a göre, Osmanlılar, Kıbrıslı Rumlardan bir mukavemet görmemiştir (Çaykara, 2005). Osmanlı Devleti fethin ardından idari ve sosyal alanda bir takım değişikliklere gitmiş ve Rum Ortodoks Kilisesi'ne önemli dini ve idari yetkiler tanımıştır. İlerleyen dönemde Makarios'un hem idari hem de dini bir temsil yetkisinin olması Osmanlı Devleti döneminden kalma bir uygulamanın yansıması olarak değerlendirilebilir (İnalçık, 2008; Kızılyürek, 2002)). 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ve Ruslarla sorunlar yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Rusların saldırılarına karşı Almanya ve İngiltere gibi ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Rusların bölgedeki faaliyetlerinin çıkarlarına aykırı olduğunu düşünen Birleşik Krallık genel olarak Balkan halklarını Türklerin elinden kurtarmak ve Ruslar tarafından yutulmasına engel olmaya dönük bir politika izlemiştir (Freeman, 1876; Diprose and Bateman, 1878). Ayrıca Rusların Kafkasların güneyine ve Doğu Akdeniz'e doğru izlediği yayılcı politikalar, İngiltere'nin Hindistan'a uzanan ticaret yollarını tehdit etmiştir (İnalçık, 1992; Hill, 2016) İngiltere bu koşullar altında Osmanlılar ile bir savunma antlaşmasının yapılmasını gerekli görmüş ve iki devlet arasında diplomatik görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonunda 4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Birleşik Krallık arasında bir savunma antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Birleşik Krallık, Rusların Osmanlı topraklarında (Kars, Ardahan Bölgesi) devam eden işgaline karşılık Kıbrıs'ı kiralayacak ve gerektiğinde Osmanlı Devleti'ne yardım edebilmek için bölgede asker bulunduracaktı. Rus işgalinin sona ermesiyle Birleşik Krallık, Kıbrıs'tan ayrılacaktı (FRUS, 1878). Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'ta idareyi ele almasının ardından yapılan idari düzenlemelerle Kıbrıslı Türkler yönetimde ve toplumsal alanda ikinci plana itilmeye başlamıştır (Kızılyürek, 2002).

Osmanlı Devleti'nin 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen dünya harbinde Almanların safında yer almaya karar vermesinin ardından Birleşik Krallık 5 Kasım 1914 tarihinde yayınladığı kraliyet buyruğuyla Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir (Sonyel, 1995). Kıbrıs üzerindeki durum 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla netleşmiş

ve Türkiye, Kıbrıs üzerindeki haklarından İngiltere lehine vazgeçmiştir (TBMM Kavanin Mecmuası, 1942). Yeni kurulan Ankara yönetimi, ilk yıllarından itibaren irredentist bir politika izlemekten kaçınmış, sınırları dışında kalan soydaşlarının bulunduğu toprakları günün birinde sınırlarına dahil edebileceğine yönelik bir politika izlememeyi tercih etmiştir (Özersay, 2021). Bu dönemde Kıbrıs'a bakıldığında, Kıbrıslı Rumlar AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi) çatısı altında örgütlü bir yapı kurmuş ve "anavatan Yunanistan ile birleşmeyi" nihai hedef olarak gösteren Enosis taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Kıbrıslı Türkler ise Rumların 1940'lı yılların ortalarına kadar kitlesel ölçekli bir örgütlenmeye sahip olmamışken 1943 yılında kurulan KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu) ile kitlesel faaliyetlere başlayarak statükonun korunmasından yana bir tutum izlemiştir (Gazioğlu, 2000). Bu politikayı eleştiren en önemli isimlerden biri ise Rauf Denktaş olmuştur. Denktaş'a göre, bu dönemde "değişen dünyadan bir haber körü körüne İngiliz dostluğu güdülmüştür" (Denktaş, 2000).

1950-1960 yıllarında, Menderes hükümeti ilk yıllarında muhalefetin eleştirilerine rağmen yeni üye olduğu NATO'nun güney kanadında Yunanistan ile ilişkilerini korumaya özen göstermiş ve Kıbrıs'ta statükonun korunmasından yana politika izlemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1955). 1950 yılında Makarios'un Başpiskopos seçilmesinin ardından Kıbrıslı Rumlar self determinasyon taleplerini uluslararası kamuoyuna taşımak için faaliyetler yürütmüş ve mesele ilk kez 17 Aralık 1954 tarihinde Birleşmiş Milletler'e (BM) taşınmıştır. Meselenin BM gündemine alınmasına gerek görülmediği kararının alınmasının ardından Kıbrıs'ta Makarios'un talimatıyla Kıbrıslı Rumların gizlice kurdukları silahlı bir örgüt olan EOKA (Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü) 1 Nisan 1955 tarihinde eylemlere başlamıştır (United Nations, 1964; Ryan, 1955).

Meselenin uluslararası alana taşınması ve Kıbrıs genelinde silahlı eylemlerin başlaması üzerine İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'da bir konferansa davet etmiş ve Türkiye bu davete olumlu yanıt vererek ilk kez Kıbrıs meselesine doğrudan taraf olmuştur. Konferansta Rum taleplerine karşı Türk tarafının görüşlerini aktaran Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu özetle, hiçbir devletin kendi güvenliğini ne kadar dost ve müttefik olursa olsun bir başka ülkeye tümüyle güvenemeyeceğini belirtmiş ve Kıbrıs'ta statükonun devam etmesini aksi durumda eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesini talep etmiştir (Durukel, 1955; Cumhuriyet, 1955). Konferansın sonunda İngiltere, Kıbrıs'ta gerekli anayasal reformları yapacağını açıklamış ve 1959 yılına kadar çeşitli anayasa çalışmaları yapılmıştır. 1959 yılında ise Türkiye, Yunanistan, Kıbrıslı Türk ve Rumlardan oluşan heyetler önce Zürih ardından Londra'da bir araya gelmiş ve 19 Şubat 1959 yılında Londra'da uzlaşa sağlayarak cumhurbaşkanının Rum yardımcısının ise

Türk olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda uzlaşmışlardır (Akşam, 1959). Muhalefet ise bu dönemde imzalanan anlaşmaları eleştirmiştir. Eleştirilere göre, Menderes hükümeti başlangıçta Kıbrıs'ı anavatanın bir parçası olarak görürken daha sonra ya taksim ya ölüm politikasını nihayetinde ise bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kabul etmek durumunda kalmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959).

1960-1965 yıllarında, 16 Ağustos 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmen kuruluşunun ardından toplanan iki toplum arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır (Temsilciler Meclisi Zabıtları, 1960). 1963 yılına gelindiğinde vergi, milli savunma ve belediye işleri gibi alanlarda yaşanan sorunların ardından Cumhurbaşkanı Makarios Kıbrıs Anayasası'nın 13 maddesinde değişikliğe gideceğini açıklamış ve ilgili garantör devletlere durumu bildirmiştir. İlgili anayasa değişikliği ile ilgili uzlaşının sağlanamaması üzerine 21 Aralık 1963 günü EOKA örgütü Kıbrıslı Türkler üzerine yeniden silahlı saldırıya geçmiştir. Kıbrıslı Türklerin topyekûn imhanı amaçlayan ve planlayanlar arasında Makarios, İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis ve Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides'in yer aldığı Akritas Planı'nın uygulamaya geçmiş hali olan bu saldırılarda çok sayıda Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiştir. Tarihe Kanlı Noel olarak geçen bu saldırıların sağlanan ateşkesle kesilmesinin ardından iki toplum arasındaki ayrılıklar keskinleşmeye başlamıştır (Keser, 2011). Türkiye ise bu dönemde 27 Mayıs darbesinin ardından yönetimi eline alan Milli Birlik Komitesi'nin statükoyu koruyan dış politikasını sürdürmüştür. Bu kapsamda Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilk büyükelçi olarak eski bir asker olan Emin Dirvana'yı göndermiş ve bu durum başta Rauf Denktaş olmak üzere Kıbrıslı Türklerin büyük bir kısmını rahatsız etmiştir. Denktaş'a göre, Dirvana Ankara'nın talepleri çerçevesinde Kıbrıslı Türklerin taleplerini görmezden gelmiş ve Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan sorunlara seyirci kalmıştır (Denktaş, 1964; Dirvana, 1964). Diğer taraftan Türkiye'de 1960 ve 1965 yılları arasında yedi kez hükümet kurulmuş ve üç kez dışişleri bakanı değişmiştir. 1963 Olayları'nın yaşandığı dönemde olan Türkiye'de iktidarda olan İsmet İnönü hükümeti ise yine 1963 Olayları ve sonrasında yaşanan gelişmelerde statükonun korunmasından yana bir tutum takınmıştır (Ahmad, 2020; Erim, 1975; Armaoğlu, 2019(a)). Kıbrıslı Rumlar ise self determinasyon taleplerini yeniden BM gündemine getirmek için diplomatik çalışmalara başlamış ve bu dönemde Makarios özellikle Bağlantısız Devletler ile yakın ilişkiler kurarak BM'de destek kazanmayı hedeflemiştir (Güresin, 1964).

1965-1971 yıllarında, 1965 yılına kadar Kıbrıs meselesi gündemdeki yerini korumuş ve aynı yıl iktidara gelen Demirel Hükümeti, sancılı bir Kıbrıs meselesi teslim almıştır. Zira 1963 Olaylarının ardından, Kıbrıslı Türklere yönelik baskılar devam ederken, Türk bölgelerine ağır

ekonomik baskılar uygulanmıştır. Diğer taraftan, antlaşmalara aykırı şekilde, 10.000'den fazla Yunan askeri, ağır silahlarla teçhizatlandırılarak, Kıbrıs'a konuşlandırılmıştır. Aynı dönemde, Kıbrıslı Türklerin yaşadığı olumsuz koşullara rağmen, BM Temsilcisi Galo Plaza, Rumların görüşlerine yakın bir üslupla rapor hazırlamış ve hazırlanan rapora, Türkiye sert tepki göstermiştir. Bu siyasal atmosferde, Rumların, self determinasyon isteyen tezini yeniden BM gündemine taşıması, Türkiye açısından olumsuz bir diğer gelişme olmuştur. Nitekim, 1954 yılında, Tarafsız (Bağlantısız) Devletlerin düzenlediği Bandung Konferansı'na katılan Türkiye, burada sergilediği tutumla bu devletlere karşı Batı yanlısı bir izlenim uyandırmıştır. 11-17 Aralık 1965 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM toplantısında, mesele gündeme getirilmiş ve görüşmelerin ardından, Rum tezini destekleyen görüş, 54 çekimser, 5 hayır ve 47 evet oyuyla kabul edilmiştir. Türkiye'yle beraber, hayır oyu veren ülkeler, ABD, Arnavutluk, İran ve Pakistan olmuştur. Varşova Paktı ülkeleri oylamada çekimser kalırken; Afrika'daki birkaç ülke dışında kalan ülkelerin tamamı, evet oyu kullanmıştır. Oylama, Türkiye'nin, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yakınlaşması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda oluşturulan iyi niyet heyetleri, ülkeleri ziyaret etmeye ve Kıbrıs meselesini anlatmaya başlamıştır (Ahmad, 2020).

Dış politikada Batı İttifakına bağlı olduğunu belirten Demirel Hükümeti, Sovyetler Birliği başta olmak üzere, Varşova Paktı devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Bu kapsamda, özellikle Sovyetler Birliği ile yakın siyasi ve ticari ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Yumuşama dönemi ya da uluslararası politikada kullanılan adıyla, detant dönemini iyi değerlendiren Demirel Hükümeti, İran, Pakistan, Sovyetler ve İtalya başta olmak üzere, farklı siyasi görüşlere sahip ülkelerle diplomatik temaslar kurarken, dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil ise özellikle bu ülkelerin bakanlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Demirel Hükümeti, iktidarının ilk yıllarından itibaren Yunanistan ve Kıbrıs sorunuyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Meselenin çözülebilmesi için başlatılan diplomatik girişimler neticesinde, Türkiye ve Yunanistan başbakanları Keşan ve Dedeoğlu'nda bir araya gelmiş, fakat Rumların Enosis isteklerinde ısrar etmesi üzerine görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır (Bilge, 1975).

Menderes ve İnönü Hükümetlerinin aksine, Kıbrıs meselesinde, Demirel Hükümeti, net bir politika belirlememiştir. Menderes Hükümeti, Kıbrıs'ın önce eski sahibine verilmesini, ardından taksim edilmesini ve nihayetinde, cumhuriyet kurulmasını kabul ederken; İnönü Hükümeti, Kıbrıs'ın taksim edilmesinden yana bir tavır sergilemiştir. Her ne kadar federasyon tezini savunduğunu ifade etse de Çağlayangil, Kıbrıs meselesinde net bir politika izlemekten kaçınmıştır. Kamuoyunda ve mecliste oyalama siyaseti izlediğine dönük ağır eleştirilere

rağmen bu politikasını sürdürmüş, aynı zamanda, federasyon tezi noktasında Sovyetler Birliği'nin Türk tezini desteklemesini sağlamıştır. BM toplantısının ardından kısmen devam eden Rum saldırıları, 1967 yılında yeniden artmış ve aynı yılın Kasım ayında, Rum birlikleri Boğaziçi ve Geçitkale bölgelerine saldırmışlardır. Yerel olarak örgütlenen ve kısıtlı imkanlarla Rum saldırılarına karşılık veren Mücahitler, başlangıçta direnç gösterirken azalan mühimmat ve gıda yetersizliği nedeniyle Türk aileleri ile bölgeyi terk etmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan saldırılarda, yüzlerce Kıbrıslı Türk acımasızca öldürülmüştür. Yaşanan olaylara sert tepki gösteren Demirel Hükümeti, Bakanlar Kurulu kararıyla Kıbrıs'a müdahale kararı almış ve Meclis, oy birliğiyle hükümete asker kullanma yetkisi vermiştir. Çağlayangil ise Yunanistan büyükelçisini bakanlığa çağırarak ve "çok sert bir ultimatoma vererek", isteklerinin süratle karşılanmasını talep etmiştir. Kısa bir süre sonra, Atina yönetimi, ultimatoma yer alan talepleri kabul etmiş ve Grivas'ın ve Yunan askerlerinin Ada'dan çıkarılması talepleri hızla yerine getirilmeye başlamıştır. Yunanistan'ın bu talepleri yerine getirmesinde etkili olan ülke, ABD olmuştur. Nitekim, ABD, bir taraftan Asya meseleleriyle uğraşırken diğer taraftan Orta Doğu'da artan Sovyetlerin etkisinden endişe etmiştir. Arap-İsrail gerginliğinin yüksek olduğu bölgede, Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkeler ile yakın ilişkiler kurmaya başlayan Ruslar, aynı dönemde Suriye limanlarını kullanmayı sürdürmüştür. Bu durumda, Amerika, NATO üyesi iki ülkenin çatışmasını ulusal çıkarlarına aykırı görmüştür. Kıbrıs'a çıkarma yapma ihtimalinin olduğu bu dönemde, Türkiye'nin askeri kapasitesi de gündeme gelmiştir. Türkiye'nin bu dönemde çıkarma gemilerinin ve çıkarma helikopterlerinin olmaması, önemli eksiklikler olarak görülmüş ve ordunun çıkarma gücüne erişebilmesi için çalışmalar, bu dönemde başlamıştır (Atun, 2022).

1967 Olaylarının ardından, Kıbrıslı Türkler, cemaat işlerini yürütmek üzere 1963 tarihinden sonra kurdukları idari yapının, dönemin şartlarına uymadığını fark etmiş ve yeniden düzenlemeye giderek, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni ilan etmişlerdir. Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın tepki gösterdiği bu düzenleme sonrasında, iki cemaat arasında görüşmeler başlaması için diplomatik girişimler başlamış; Denktaş ve Klerides, bu görüşmelere, 1968'de Beyrut'ta başlamıştır. 1974 yılına kadar belirli sürelerde yapılan görüşmeler, sonuçsuz kalmış ve Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekâtı düzenlemesiyle neticelenmiştir. 12 Mart 1971 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın ve diğer kuvvet komutanlarının imzasıyla yayınlanan muhtıranın ardından, Demirel Hükümeti, yönetimden çekilmiştir.

BULGULAR

Çalışma, 1965-1971 yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs politikası ve konuyla ilgili yaşanan gelişmelerle sınırlandırılmış olsa da belirlenen zaman aralığında yaşanan politik değişimleri ve bu değişimlerin yansımalarını daha iyi değerlendirebilmek için çalışma, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetmesiyle başlatılmıştır. Çalışmanın objektif ve tutarlı sonuçlar verebilmesi için mümkün olduğu kadar birincil kaynakları referans gösterilmesine özen gösterilmiş ve bu kapsamda 500'e yakın yazılı, görsel, elektronik ve sesli kaynak taranmıştır. Çalışmada kullanılan bazı arşiv ve basılı kaynaklar şunlardır; Birleşmiş Milletler raporları ve toplantı tutanakları, Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkiler belgeleri (FRUS), Birleşik Devletler Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) belgeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı belgeleri, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi (KGY) Meclis Zabıtları, Kıbrıs Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Zabıtları, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı belgeleri, TRT Arşivi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Milli Arşivi ve KKTC Meclis Kütüphanesi. Çalışmada, çeşitli dönemlerde kamuoyunun ve basının tepkisini değerlendirebilmek için çok sayıda basılı ve süreli yayın taranmıştır. Taranan yayınların bazıları şunlardır; Akın, Bozkurt, Hür Söz, Nacak, Akşam, Cumhuriyet, Ulus, Vatan, Hakimiyet, Yeni Ant, Hürriyet, Milliyet, İstanbul Ekspres, The New York Times, Times, The Gazette, The Glasgow Herald ve Akis Dergisi. Arşiv ve süreli yayınların dışında konuyla ilgili çok sayıda kitap ve makaleye başvurulurken aynı zamanda konuyla ilgili isimlerle röportajlar gerçekleştirilerek çalışmanın referanslarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, Kıbrıs meselesinin Türk dış politikasına etkileri nelerdir? Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in dış politika anlayışının Kıbrıs politikasına etkileri ne olmuştur? 1965-1971 yıllarında yaşanan gelişmeler Kıbrıs'ın geleceğini nasıl etkilemiştir? sorularına yanıt aranmış ve bu sorulardan yola çıkarak çalışma 1571-1950, 1950-1960, 1960-1965 ve 1965-1971 tarihleri olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Bu sınıflandırma ile dönemler arası farklılıkların ortaya koyulması amaçlanmıştır.

27 Mayıs 1960 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri darbenin ardından yeniden kurulan demokratik düzen sonrası 1965 yılına kadar yedi kez hükümet ve üç kez dışişleri bakanı değişmiştir. 10 Ekim 1965 yılında yapılan seçimlerde ise Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi önemli bir başarı sağlamış ve 1971 yılına kadar sürecek kesintisiz iktidar dönemi başlamıştır. Ahmad'a göre, hükümetin özellikle kırsala yönelik uyguladığı başarısız politikalar ve mevcut ekonomik sorunlar, Adalet Partisi'nin destek kazanmasını etkilemiştir.

Ayrıca, Süleyman Demirel'in, Tanzimat döneminden beri Türk siyasi yaşamında egemen olan askeri bürokratik aydından geleneğinden gelmeyen bir teknokrat oluşu, kırsal kesimde bulunan seçmenin desteğini kazanmasında önemli bir unsur olmuştur (Ahmad, 2020). Dönemin gazete ve dergileri incelendiğinde, 1. Demirel hükümetinin (1965-1971) kabine listesinin eleştirildiği görülmüştür. Bu eleştiriler arasında en yoğun eleştirilerden biri Dışişleri Bakanı olarak atanan İhsan Sabri Çağlayangil'e yapılmıştır. Eleştiriler genel olarak, Çağlayangil'in bürokrat geleneğinden gelmesi ve yabancı dil bilgisinin yeterli olmadığı iddiaları üzerine yapılmıştır (İpekçi, 1965; Terzioğlu, 1965; Akis Dergisi, 1965).

Adalet Partisi'nin dış politikasına bakıldığında; 7 Kasım 1965 yılında Süleyman Demirel'in Millet Meclisi'nde açıkladığı hükümet programının dış politika kısmında, "münhasır blok mefhumunun dünya gerçeklerine uygun düşmediği" ve mevcut durumun iki blok arasındaki ilişkilere mani olmayacağı belirtilmiştir. Adalet Partisi, hazırladığı dış politikada özetle, Sovyetler Birliği ve Bağılantısız Ülkeler ile ilişkilerin geliştirileceği, Batı ittifakına olan bağlılığın ise güçlendirilerek sürdürüleceği çok yönlü bir dış politika izleyeceğinin mesajını vermiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1965). Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil, dış politika konusunda çok yönlü bir politika izlenmesi gerektiğine inanmış ve dönemin koşullarının bu politikaya uygun olduğunu belirtmiştir. Çağlayangil'e göre, Doğu ve Batı Avrupa devletleri arasında ilişkiler hızlı bir ivme kazanmış, özellikle karşılıklı ilişkilerde iktisadi alanda ideolojik engeller kalkmaya başlamıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1968). Atun'a göre, dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil, çok yönlü bir dış politika izlemek gerektiğine inanmış ve bu politika için Demirel'i ikna etmiştir. Ayrıca Çağlayangil, dış politika konusunda çok itidalli davranmış ve özellikle Sovyetler ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ilişkileri çok iyi dengelemiştir (Atun, 2022).

Çağlayangil'in dış politika anlayışı, Türkiye'nin diğer blok ülkeleriyle olan ilişkilerinin dengelenmesi üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin dış politikada yönünün her zaman Batı İttifakı olduğunu belirten Çağlayangil, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Amerika ile olan ilişkilerin güçlendirilerek devam etmesi gerektiğine inanırken başta Ruslarla ve diğer Bağılantısız Ülkelerle olan ilişkilerin başta iktisadi alandan başlayarak geliştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Çağlayangil'in İskandinav ülkelerine ve Vatikan'a ziyaret düzenleyen ilk dışişleri bakanı olması, bu dış politika anlayışının birer yansıması olarak değerlendirilebilir (Çağlayangil, 1970; Cılızoğlu, 2018).

Çağlayangil, 1965 seçimleri sonrası sorunlu bir Kıbrıs meselesi devralmıştır. Kıbrıs'ın durumuna bakılacak olursa; Kıbrıslı Rumların Türk bölgelerine saldırıları devam ederken

birçok bölge ablukaya alınmış ve Kıbrıslı Türklere çeşitli ambargolar uygulanmıştır (Cumhuriyet, 1965; Bozkurt, 1965). Kıbrıs'ta bunlar yaşanırken Demirel hükümeti iktidarının ikinci ayında Kıbrıs meselesi Birleşmiş Milletler'de görüşülmüştür. Yunanistan'ın başvurusu sonrası gündeme alınan meselenin kararı 18 Aralık 1965 yılında alınmış ve Rum tezine yakın self determinasyon hakkını içeren tasarı 5 hayır, 54 çekimser ve 47 evet oyuyla kabul edilmiştir (United Nations, 1965). Armaoğlu'na göre, Bağlantısız devletlere karşı yürütülen politikalar ve Kıbrıs'taki durum sonucunda Birleşmiş Milletler'de alınan karar şaşkırtıcı olmamıştır (Armaoğlu, 1965).

Birleşmiş Milletler kararı sonrası Demirel hükümeti, şu esasları temel alarak Kıbrıs konusunda politika yürütmüştür (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1967):

1. BM kararını, meselenin çözümünde bir unsur olmaktan çıkarmak.
2. Uluslararası alanda, Kıbrıs meselesinde, Türkiye'nin tezine azami destek sağlamak.
3. Kıbrıslı Türklerin, can ve mal güvenliğini sağlamak.
4. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların, bir hesap hatası yaparak emrivaki yoluyla bir çözüm yolu empoze etmeye kalkışmasını önlemek.
5. Kıbrıslı Türklerin direnme gücünü geniş ölçüde takviye etmek.
6. Kıbrıs meselesinin çözümü için gerçekleştirilecek müzakerelerde, Türkiye'ye sağlam bir müzakere pozisyonu oluşturmak.
7. Müzakerelerin beklenen sonucu vermemesi halinde izlenecek siyaseti, başından itibaren planlamak ve bu siyaset çerçevesinde yapılacak hamlelerin derhal hayata geçirilmesini sağlamak.

Bu dönemde, Çağlayangil, Kıbrıs'ta tek taraflı ilhaka kesinlikle karşı, iki toplumun varlığını esas alan ve birinin diğerini tahakküm altına almayacak tüm yönetim şekillerine açık bir pozisyonda Yunanistan ile meselenin müzakereler yoluyla çözülmesini savunmuştur (FRUS, 1966). Yunanistan'ın talebi üzerine, önce istikşafı ardından bakanlar düzeyinde gerçekleşen bir dizi görüşmelerin ardından Türkiye ve Yunanistan başbakanları 9-10 Eylül 1967 tarihlerinde Keşan ve Dedeoğlu'nda bir araya gelmiş ve Yunanistan'ın Enosis içeren talepleri sonrasında görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır (Cılızoğlu, 2018).

Görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla Kıbrıs'ta iki toplum arasında gerginlik yeniden yükselmiştir. 1963 Olayları sonrasında, Yunanistan'ın antlaşmalara aykırı şekilde Ada'ya gönderdiği asker ve teçhizatlar sayesinde gerek sayı gerekse askeri donanım bakımından Kıbrıslı Türklere karşı üstün bir durumda olan Kıbrıslı Rumlar (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1967), 15 Kasım 1967 tarihinde Türk bölgesi olan Boğaziçi ve Geçitkale'ye saldırılar

düzenlemiş ve çok sayıda Kıbrıslı Türk öldürülmüştür (Ulus, 1967). 17 Kasım 1967 tarihinde Çağlayanlı tarafından Grivas'ın Ada'dan çıkarılması, antlaşmalara aykırı asker ve teçhizatın Ada'dan gönderilmesi ve Kıbrıslı Türklere karşı uygulanan tüm ablukaların ivedilikle kaldırılmasını öngören "çok ağır bir nota" Yunanistan'a verilmiş ve ardından Türkiye'nin taleplerinin tamamı kabul edilmiştir (Uçarol, 2019). Türkiye'nin gönderdiği nota sonrası, Kıbrıslı Türklere karşı uygulanan tüm ambargolar kaldırılmış ve 1974'e kadar Türklere yönelik bir silahlı saldırı gerçekleşmemiştir (Talat, 2022). Olaylar sonrasında hükümetin tutumu muhalefet partileri ve basın tarafından eleştirilmiştir. Meclis konuşmaları ve dönemin gazeteleri incelendiğinde, hükümete yöneltilen eleştirilerin Kıbrıs'a müdahale etmeme ve Yunanistan'a karşı uygulanan bekle-gör politikası üzerine yoğunlaştığı görülmüştür (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1967; Ulus, 1967).

CIA'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın askeri kapasitesini karşılaştırdığı 3 Nisan 1967 tarihli raporunda, olası bir çatışmada, avantajın, Türkiye'de olduğu yer almıştır. Raporda, Türkiye'nin daha geniş sosyoekonomik tabana ve daha güçlü silahlı kuvvetlere sahip olduğu yer alırken, Türk Askeri Kuvvetlerinin kendi kara ve hava sahasını korumasına elverişli olduğu raporlanmıştır. Raporda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kapasitesi ve Kıbrıs'taki durum ile ilgili şunlar yer almıştır (CIA, 1967).

1. TSK, savunma amaçlı donatıldığı için Kıbrıs gibi ada hedefine karşı uzun süreli bir müdahale için gerekli deniz ve hava ikmal kabiliyetinden yoksun. Fakat kendi kıyılarına yakın adaları ve Trakya'dan girmesi halinde, Selanik'i alabilir.
2. TSK, iyi bir disiplin ve moral ile mükemmel bir savaşma yeteneğine sahip. Silah ve teçhizatları modern, ayrıca askerlerinin eğitim durumu iyi.
3. Orduda, astsubay kıtlığı var. Kıdemli komutanların çoğu savaş deneyiminden yoksun.
4. Zırh, araç, iletişim ekipmanları, uçaksavarlar, tüm hava koşullarına uygun hava aracı ve yedek ekipman yetersizliği, TSK'nın önemli eksikliklerinden olurken, erken uyarı, hava savunma ve iletişim sistemlerinde boşluklar var.
5. Türk donanmasının büyük çaplı operasyon kabiliyeti yok. Kıyı sularında ve Boğazda mayın döşeme ve temizleme operasyonlarıyla sınırlı bir altyapısı var.
6. Kıbrıs'ta, açıkça Rum üstünlüğü var. 31.000 Rum ve 5.750 Yunan askeri Ada'da bulunuyor.
7. Türk Hava Kuvvetleri, bir ya da iki günde, Kıbrıs'taki hemen hemen her hedefi etkisiz hale getirebilir.

8. Kıbrıs Türkleri ise kötü silahlanmış, kötü eğitilmiş ve düzensiz askerlerden oluşuyor. Kimi otoriteler, Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmeme kararını yerinde bulmuştur. Örneğin, Ahmad'a göre, Türkiye'nin müdahalesi sonucunda, Türkiye ve Yunanistan arasında bölüşülebilir ve stratejik açıdan bu durum, Türkiye'nin çıkarına aykırı olabilirdi. Nitekim, muhtemel bir çifte Enosis, Türkiye kıyılarına sadece 40 mil uzaklıktaki Ada'da Yunanistan'ın askeri varlığını sürdürmesine neden olabilir ve bu durum, "çok tehlikeli" sonuçlara sebebiyet verebilirdi (Ahmad, 2020).

28 Aralık 1967'de ise Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni ilan etmiş ve 16 Ağustos 1960 Anayasası kuralları uygulanıncaya kadar yürürlükte kalacağı belirtilmiştir. Çağlayangil kararı, "fiili durumun zaruri bir icabı olarak, 4 yıla yakın bir zamandır Türk Cemaati Genel Komitesi tarafından yürütülmekte olan idari işlerin reorganizasyonu" şeklinde yorumlamıştır (Ulus, 1967). Geçici Yönetimin ilan edilmesinin ardından Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında 2 Haziran 1968 tarihinde görüşmeler başlamış fakat ikili görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır (Bozkurt, 1968).

TARTIŞMA

1971 yılına gelindiğinde Demirel Hükümeti'nin 1967 yılında esaslarını oluşturduğu Kıbrıs politikasında önemli bir aşama kaydettiği görülmüştür. İlk olarak, 1965 Birleşmiş Milletler kararı, meselenin çözümünde bir unsur olmaktan çıkarılmış, uluslararası alanda, Kıbrıs meselesinde, başta Sovyetler olmak üzere, Türkiye'nin tezine azami destek sağlanmaya dönük girişimlerde bulunulmuş, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların emrivaki yoluyla bir çözüm yolu empoze etmesi önlenmiş, Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliği sağlanmakla beraber direnme gücü geniş ölçüde takviye edilmiş ve Ada'da gündelik hayata geçilmesi sağlanmıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1967). Ayrıca Atun'a göre, 1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekatı'nın hazırlığı, 1967 Olayları sonrası Demirel hükümeti tarafından başlatılmıştır. Paraşüt, çıkarma gemisi, helikopter ve diğer askeri alımların başlamasına bu dönemde karar verilmiştir (Atun, 2022; Cılızoğlu, 2018).

1965-1971 yıllarında Kıbrıs'ta fiziksel bölünmenin gerçekleşmesinin birçok nedeni sıralanmıştır. Öymen'e göre, tarihsel olaylardan kaynaklı nedenlerle Kıbrıs'ta birlik kurulamamıştır. Almanya'ya giden Türkler ile Almanlar arasında dil ve din farkına rağmen aile birlikleri kurulmuşken 400 yılı aşkın süredir bir arada yaşayan iki toplum arasında bu birliktelik gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, Makarios'un meseleye kişisel bir etkisi vardı. Makarios'un Enosisten dönmemeye yönelik yemini, onun politikasından vazgeçmemesinin nedenlerinden biriydi (Öymen, 2022). Atun'a göre, Dr. Fazıl Küçük, Denктаş, Faiz Kaymak ve Kemal Deniz

gibi Kıbrıs'ın ileri gelenleri gibi Makarios'ta iki toplumun birlikte yaşayacağına inanmamıştır. 1959 Antlaşmalarını Enosisi gerçekleştirmede bir aşama olarak gören Makarios, yönetimi boyunca bu yönde kararlar almıştır (Atun, 2022). Özersay ise iki toplumun uzun yıllardır bir arada yaşamasına rağmen ulusal bir ortak pazar oluşturamadığını ve bunun sonucunda dil ve kültür birlikteliğinin de oluşturulamadığını ifade etmiştir (Özersay, 2021). Talat ise Makarios için Enosisen başka nihai bir çözümün olmadığını belirtirken Denktaş'ın da iki toplumun bir arada yaşayacağına inanmadığını ifade etmiştir. Talat'a göre, Denktaş'ın düşüncesi, Türkiye'ye bağlanmaktı (Talat, 2022).

SONUÇ

Bürokrasinin alt kademelerinden gelen İhsan Sabri Çağlayangil, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle valilik koltuğunu bırakmış, ardından Cumhuriyet Senatosu üyesi, Çalışma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı Vekilliği görevlerini sürdürmüştür. Tevfik Rüştü Aras'tan sonra, en uzun Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Çağlayangil, siyasette uzun yıllar geçirmiş önemli bir devlet adamı ve Türkiye'yi uluslararası platformlarda başarıyla temsil eden önemli bir isim olmuştur denebilir. Çağlayangil'in özellikle dış politikada sergilediği tutum, bugün halen Kıbrıs meselesi başta olmak üzere gerek Batılı devletlere karşı gerekse Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerine karşı yürütülen politikalarda kendini göstermektedir. KKTC siyasetinin önemli isimlerinden Prof. Dr. Ata Atun'a göre, Çağlayangil, yumuşama dönemini çok iyi değerlendirmiş, Başbakan Demirel'i de kendi politikalarını uygulamaya ikna edebilmiş önemli bir siyaset adamıdır.

Çağlayangil'in dış politika konusunda en çok mesai harcadığı konuların başında Kıbrıs meselesi gelmiştir. Kıbrıs meselesinde yeni bir politika benimseyen Çağlayangil, Dışişleri Bakanlığı döneminde önceki hükümetlerden farklı bir politika izleyerek, Kıbrıs meselesini yürütmeye çalışmıştır. Genç Türkiye'nin ilk dönem Kıbrıs siyasetine bakıldığında, kendi iç meseleleriyle uğraşan, ekonomik, siyasal ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışan, dış meseleler konusunda daha barışçıl bir çizgi izleyen bir ülke olmuştur. Türkiye, bu dönemde sınırları dışında kalan soydaşlarına yönelik olarak irredentist bir politika izlememiş, mümkün olduğu kadar, bu soydaşlarını kendi yurduna çekmeye çalışmıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs Adasına karşı yaklaşımı da bu politika çerçevesinde şekillenmiştir. 1950-1960 yıllarındaysa, Menderes Hükümeti, başlangıçta Batı İttifakı ile ilişkilerini sıkı tutma politikasını önceleyerek, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere seyirci kalmış, fakat ilerleyen zamanda, konunun BM'ye taşınmasıyla ve İngiltere'nin meseleyi görüşmek üzere Londra'ya davet etmesiyle, Türkiye meseleye karşı bakış açısını değiştirmiştir. Nihayetinde, Kıbrıs meselesine taraf üç garantör ülkeden biri

olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarını imzalamıştır. 1960-1965 yıllarında, Türkiye siyaseti gerek iç gerek dış meselelerde sancılı bir dönem yaşamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yönetime el koyan ordu, bir taraftan yeni anayasa çalışmalarını yürütürken, dış politika konusunda durağan bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Ardından kurulan İnönü Hükümetlerinin, beklenen siyasi istikrarı yakalayamamaları ve bu dönemde, Füze Krizi gibi konularla tek yönlü dış politika sorunlarının açığa çıkması, Türk siyasetinin yeniden revize edilmesi fikrini etkilemiştir. Yine aynı dönemde, Kıbrıs'ta 1963 Olayları yaşanmış ve ardından, Johnson Mektubu Krizi ortaya çıkarken, Kıbrıs meselesinin, Rumlar tarafından BM gündemine taşınması ve Yunanistan'ın, Kıbrıs'a, kurucu antlaşmalara aykırı şekilde asker ve mühimmat göndermesi, dönemin diğer önemli meseleleri olmuştur.

1965 yılında, iktidarı bu zeminde devralan Demirel Hükümeti, yönetimin henüz ilk aylarında, Kıbrıs meselesini BM bünyesinde savunmuş, fakat özellikle Bağlantısız ülkelere karşı yürütülen yanlış politikaların bir neticesi olarak BM Kurulunda istediği yönde bir kararın çıkmasını sağlayamamıştır. BM'den çıkan Kıbrıslı Türkler aleyhindeki karar ve bloklar arasında yaşanan yumuşama (Detant) döneminin de etkisiyle Demirel Hükümeti, dış politikada çok yönlü ve dengeli bir siyaset izlemiştir. Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirilerek, Rusların birçok Türk girişimine kaynak olması sağlanmış ve bu politikasını, ABD ile ilişkilerinde ulusal çıkar ekseninde kullanmış, ABD ile bu dönemdeki ilişkileri denge gözeterek yürütmeyi tercih etmiştir. Yunanistan ve Kıbrıs konusunda ise, günün şartlarına göre esnek bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Yunanistan ile müzakereler yoluyla diplomatik temaslar kuran Demirel Hükümeti, Keşan ile Dedeoğlu görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve ardından Kıbrıs'ta 1967 Olaylarının yaşanmasıyla, politikasını sertleştirmiştir. Olaylarla ilgili Yunanistan sorumlu tutulmuş ve Türkiye'nin ivedilikle çözülmesini beklediği talepler, ultimatoom şeklinde Yunan Büyükelçisine verilmiştir. Yunanistan tarafından bu istekler hızla kabul edilip, eyleme dönüştürülürken; Kıbrıslı Türklere karşı yıllardır uygulanan ambargolar kaldırılmaya başlanmış ve akabinde Kıbrıslı Türkler, Geçici Kıbrıs Türk Yönetimini ilan etmiştir.

Çağlayangil, bu dönemde yürüttüğü Kıbrıs politikası nedeniyle gerek muhalefetin gerekse basının sıkça eleştirilerine maruz kalmış, fakat politikasını uygulamayı sürdürmüştür. Özellikle dönemin muhalefeti tarafından, Hükümetin, Yunanistan ve Kıbrıs meselelerinde oyalama politikası izlediğine dönük eleştirilere Çağlayangil, oyalamanın hangi taraf için ne neticeler doğuracağını kestirilemeyeceğini ifade etmiştir. Çağlayangil, bu düşünce çerçevesinde, Kıbrıs meselesine yaklaşmış, 1967 Olaylarının ardından yaşanan gelişmeleri, iyi değerlendirmiştir.

Kıbrıs meselesine karşı bu dönemde yürütülen politikanın, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtının başarıyla sonuçlanmasında önemli bir payı olduğu şüphesizdir. Nitekim 1967 Olaylarının ardından ordunun eksiklikleri gündeme gelmiş ve özellikle amfibik harekât gerçekleştirme kapasitesinin geliştirilmesi noktasında ciddi girişimler başlatılmıştır. Diğer taraftan, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi ilan edilerek, Kıbrıslı Türklerin idari işlerinin bir düzen çerçevesinde yürütülmesi sağlanmış ve özellikle ekonomik ambargoların kaldırılması sağlanarak, toplumsal hayatın normale dönmesi temin edilmiştir.

Her ne kadar çalışmanın konusu gereği, Çağlayangil'in Kıbrıs meselesine yaklaşımını ele alınmış olsa da çok yönlü politikanın gereği, diğer ülkeler ve meselelerle de etkili sonuçlar almıştır. İlk olarak Bağlantısız ülkelerle iyi ilişkiler kurulması gerektiğine inanmış ve bu ülkelerdeki yanlış Türkiye algısının giderilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Diğer taraftan, Arap ülkeleriyle olan ilişkilerde daha esnek bir politikayı savunmuş ve bu dönemde, bu ülkelere, Türkiye'den üst düzey ziyaretler gerçekleştirilerek ilişkilerde yeni bir ivme sağlanmıştır. Asya, Afrika, Latin Amerika Ülkeleri ve Orta Doğu Ülkeleriyle olan ilişkileri iyileştirmenin yanı sıra, Batılı Devletlerle de sıkı ilişkiler kurulması gerektiğine inanan Çağlayangil, özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğuyla kurulacak ilişkilere büyük önem vermiştir. İtalya başta olmak üzere, Avrupa Devletleriyle yakın ilişkiler kurmaya gayret gösterirken, İskandinav Ülkelerini ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı olarak, dış politikada inandığı çok yönlülüğü göstermiştir.

Yerli ve yabancı kaynaklar ile o dönem siyasetine tanıklık edenler, Çağlayangil'in çözüm odaklı girişimlerinin, diplomatik müzakere yöntemlerinin ve kazanımlarının gelecek siyasetine ışık tuttuğunu ortaya koymuştur. Dışişleri Bakanlığı döneminin ardından yaşanan 74 Barış Harekâtı, bunun en güzel örneği olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, devletin sağlam bir ekonomik temele sahip olması gerektiğini savunarak ekonominin önemine vurgu yapan Çağlayangil, dış politikada ekonomik çıkarları gözetecek bir siyaset izlemiştir. Sovyet yatırımlarıyla yapılan projeler, bu politikanın faydalarına birer örnek olarak gösterilebilir. 1960 ve 1980 darbelerinin ardından cezaevine giren Çağlayangil, siyaseti, bürokrasinin alt kademelerinden itibaren tecrübe etmiş ve Cumhurbaşkanlığı Vekilliği makamına kadar yükselmiş, siyasi hayatında kişisel ilişkilerin ve müzakere etmenin önemini kavramış ve Türk siyasetinin diğer dönemlerine bu anlayışı miras bırakan önemli bir devlet adamı olmuştur. İtalya Cumhuriyeti Liyakat Nişanı ve Mark Twain Şövalye Payesi gibi dış devletlerden aldığı nişanlar, Çağlayangil'in yalnız Türkiye siyasetinde değil, başka devlet siyasetlerinde de önemli bir figür olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*. (6. baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akis Dergisi. (1965). Kim Kimdir? *Akis Dergisi*, XXXIV(594).
- Akşam. (1959). *KIBRIS ANLAŞMASINI MENDERES DÜN HASTANEDE İMZALADI*.
- Armaoğlu, F. (1965). *KIBRISTA YENİ BUHRAN*. Cumhuriyet.
- Armaoğlu, F. (2019(a)). *Türk Siyasi Tarihi*. (4. baskı), İstanbul: Kronik Kitap.
- Atun, A. (2022, Mayıs 13). 1965-1971 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi'nin Türk Dış Politikasına Etkisi. (F. İlgen, Röportaj Yapan)
- Bilge, S. (1975). The Cyprus Conflict and Turkey. K. H. Karpat içinde, *Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974*. Netherlands: Brill Academic Publishers.
- Bozkurt. (1965). *Yolcular Dün de Köylerine Gidemediler*.
- Bozkurt. (1968). *Öngörüşmeler Beyrut'da yapılıyor*.
- CIA. (1967, Nisan 3). *Intelligence Handbook: Cyprus: Greek and Turkish Military Capabilities*. Mayıs 14, 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00826A001800010020-4.pdf> adresinden alındı
- Cılızoğlu, T. (2018). *Kader bizi una değil, üne itti: Çağlayangil'in Anıları*. (4. basım). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Cumhuriyet. (1955). *Kıbrıs Konferansı Bugün Açılıyor*.
- Cumhuriyet. (1965). *KIBRISTA RUMLAR ÜÇ BÖLGEDE SALDIRDI*.
- Çağlayangil, İ. S. (1970). Ortak Pazar ve Düşündükleri. (676), 5-6.
- Çaykara, E. (2005). *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık Kitabı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Denktaş, R. R. (1964). *Kıbrıs'ta İşlenen Hatalar*. Milliyet.
- Denktaş, R. R. (2000). *Rauf Denktaş'ın Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 10. cilt.
- Diprose and Bateman. (1878). *Cyprus: Its Value and Importance to England*. London: Diprose and Bateman.
- Dirvana, E. (1964). *Düşünenlerin Düşündükleri: Emin Dirvana'nın Cevabı*. Milliyet.
- Durukel, H. (1955). *Konferansta dün İngiltere noktai nazarını anlattı*. Cumhuriyet.
- Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Freeman, E. A. (1876). *The Eastern Question in Its Historical Bearings*. Manchester: National Reform Union.

- FRUS. (1878). *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, Transmitted to Congress, With the Annual Message of the President, December 2, 1878*. Mayıs 11, 2022 tarihinde <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1878/ch1> adresinden alındı
- Gazioğlu, A. (2000). *Enosis Çemberinde Türkler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).
- Güresin, E. (1964). *Çombe komedisi*. Cumhuriyet.
- Hill, G. (2016). *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlgen, F. (2019). *Border Issues in the Eastern Mediterranean: An assessment on Turkey*. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- İnalçık, H. (1992). *Tazminat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- İnalçık, H. (2008). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpekçi, A. (1965). *BUNDAN İYİSİ OLABİLİRDİ*. Milliyet.
- Keser, U. (2011). 21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları. *ÇTTD*, 11(23), 93-121.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1965). dönem 2, cilt 1, toplantı 1, 7. birleşim.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1967). dönem 2, cilt 22, toplantı 3, 7. birleşim.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1967). dönem 2, cilt 22, toplantı 3, 12. birleşim.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1968). dönem 2, cilt 7, toplantı 1, 98. birleşim.
- Öymen, O. (2022, Haziran 4). 1965-1971 Yılları Arasında Türkiye'nin Kıbrıs Politikası. (F. İlgen, Röportaj Yapan)
- Özersay, K. (2021, Eylül 9). Kıbrıs Meselesi. (F. İlgen, Röportaj Yapan)
- Ryan, W. L. (1955). *Makaryos komünistler hakkında ne diyor?* Cumhuriyet.
- Sonyel, S. R. (1995). İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960). *Bellekten*, 59, 133-188.
- Talat, M. A. (2022, Mayıs 11). 1965-1971 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerin Türk dış politikasına etkisi. (F. İlgen, Röportaj Yapan)
- TBMM Kavanin Mecmuası. (1942). *Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar*. devre 2, içtima 1, cilt 2, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1955). devre 10, cilt 7, içtima 1, 79. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1959). devre 11, cilt 7, içtima 2, 48. inikat.

Temsilciler Meclisi Zabıtları. (1960). *Temsilciler Meclisi Zabıtları (16 Ağustos-15 Kasım 1960)*. Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.

Terzioğlu, S. (1965). *AP Grubunun Bilgiç kanadı kabineyi beğenmedi*. Cumhuriyet.

Uçarol, R. (2019). *Siyasi Tarih (1914-2014)*. İstanbul: DER Yayınları.

Ulus. (1967). *Çıkarma ihtimali, yerini pazarlığa bırakıyor*.

Ulus. (1967). *İhtiyarlar kurşuna dizildi ve gazla yakıldı*.

Ulus. (1967). *Kıbrıs'ta geçici bir Türk yönetimi kuruldu*.

United Nations. (1964). *Resolution 186 (1964) / [adopted by the Security Council at its 1102nd meeting], of 4 March 1964*. Mayıs 14, 2022 tarihinde United Nations Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/112185?ln=en> adresinden alındı

United Nations. (1965). *1402nd Plenary Meeting*. New York: United Nations General Assembly (Twentieth Session) Official Records.